

УДК 346.2:334.012.63

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.2.8>

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ СКАСУВАННЯ ГКУ

Омаров А.М.,
*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри філософії
Харківського національного
університету радіоелектроніки
ORCID: 0000-0001-8319-3917*

Омаров А.М. Сучасний стан законодавчого регулювання малого підприємництва в умовах скасування ГКУ.

У статті досліджено сучасний стан законодавчого регулювання малого підприємництва в Україні в умовах скасування Господарського кодексу України та трансформації моделі господарсько-правового регулювання. Обґрунтовано, що малий бізнес виконує важливі економічні й соціальні функції, зокрема забезпечує зайнятість населення, сприяє інноваційному розвитку та підвищує конкурентоспроможність економіки, що зумовлює необхідність формування ефективної державної політики його підтримки. Встановлено, що після скасування Господарського кодексу України відбулося розпорошення нормативної бази регулювання малого підприємництва між різними галузями законодавства, що призвело до втрати системності правового забезпечення.

Проаналізовано основні нормативно-правові акти, які визначають правові засади функціонування суб'єктів малого підприємництва, зокрема конституційні положення, спеціальне законодавство та податкові механізми підтримки. Виявлено, що чинна модель державної політики має фрагментарний характер, недостатньо враховує територіальні та функціональні особливості діяльності малого бізнесу, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Особливу увагу приділено проблемам відсутності комплексного правового механізму підтримки суб'єктів малого підприємництва, нестабільності критеріїв віднесення до малого бізнесу та їх обмеженого застосування переважно у податковій сфері. Зазначені недоліки зумовлюють правову невизначеність статусу таких суб'єктів та ускладнюють реалізацію ними передбачених законодавством гарантій і можливостей підтримки. Крім того, відсутність єдиного підходу до визначення малого бізнесу негативно впливає на узгодженість державної політики у цій сфері. Обґрунтовано необхідність переходу від універсального до диференційованого підходу у правовому регулюванні з урахуванням підвищеної публічної значущості окремих суб'єктів у кризових умовах.

За результатами дослідження доведено необхідність прийняття комплексного законодавчого акта, який поєднає статусні й регуляторні елементи, визначить чіткі критерії малого бізнесу та їх правові наслідки, а також інституціоналізує ефективні механізми державної підтримки, включаючи нефіскальні інструменти стимулювання. Запропоновано перехід до системної, диференційованої моделі регулювання.

Ключові слова: мале підприємництво, державне регулювання, економічна політика, державна підтримка, малий бізнес.

Omarov A.M. The current state of legislative regulation of small business in the context of the repeal of the Commercial Code.

The article examines the current state of legislative regulation of small business in Ukraine in the context of the abolition of the Commercial Code of Ukraine and the transformation of the economic and legal regulatory model. It is substantiated that small business performs important economic and social functions, including ensuring employment, fostering innovation, and enhancing the competitiveness of the economy, which necessitates the development of an effective state policy to support it. It is established that after the abolition of the Commercial Code of Ukraine, the regulatory framework for small business has become fragmented across different branches of legislation, leading to a loss of systemic legal regulation.

The main regulatory legal acts defining the legal framework for the functioning of small business entities are analyzed, including constitutional provisions, special legislation, and tax support mechanisms. It is revealed that the current model of state policy is fragmented and insufficiently takes into account territorial and functional features of small business activity, especially under martial law and in the context of post-war recovery.

Particular attention is paid to the problems of the absence of a comprehensive legal mechanism for supporting small business entities, the instability of the criteria for classifying enterprises as small businesses, and their limited application mainly within the tax sphere. These shortcomings lead to legal uncertainty regarding the status of such entities and complicate their ability to exercise the guarantees and support measures provided by law. Moreover, the lack of a unified approach to defining small businesses negatively affects the coherence of state policy in this area. The necessity of transitioning from a universal to a differentiated approach in legal regulation is substantiated, taking into account the increased public significance of certain entities under crisis conditions.

The study substantiates the necessity of adopting a comprehensive legislative act that would combine status-related and regulatory elements, define clear criteria for small businesses and their legal consequences, and institutionalize effective mechanisms of state support, including non-fiscal instruments of stimulation. Such an act should ensure coherence of legal regulation and stability of the conditions for conducting business activities. In addition, its adoption would enhance the effectiveness of state policy in the field of small business development. A transition to a systematic and differentiated model of regulation is proposed.

Key words: small business, state regulation, economic policy, state support, small enterprises.

Постановка проблеми. Малий бізнес виконує важливі економічні та соціальні функції, сприяючи зайнятості населення, інноваційному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності економіки. У зв'язку з цим його ефективний розвиток потребує виваженої державної політики підтримки та стимулювання [1; с. 2].

Водночас сучасні умови господарювання в Україні, зокрема воєнний стан і процеси економічного відновлення, актуалізують необхідність перегляду підходів до державного регулювання малого підприємництва. Особливого значення це набуває у зв'язку зі скасуванням Господарського кодексу України, що призвело до трансформації моделі господарсько-правового регулювання та розпорошення нормативної основи функціонування малого бізнесу.

У цьому контексті господарсько-правова політика держави виступає концептуальною основою розвитку законодавства, формуючись на засадах конституційного економічного порядку та економічної політики [2; с. 25]. Вона реалізується в межах правового господарського порядку, де поєднуються ринкове саморегулювання та державне регулювання, що забезпечує баланс приватних і публічних інтересів [3; с. 136].

Разом з тим, ефективність такої політики безпосередньо залежить від рівня її нормативно-правового забезпечення, яке визначає умови здійснення господарської діяльності та механізми державної підтримки. Однак чинне законодавство у сфері малого підприємництва характеризується фрагментарністю, неузгодженістю та недостатньою адаптованістю до сучасних викликів.

З огляду на викладене особливої актуальності набуває дослідження сучасного стану законодавчого регулювання малого підприємництва, що дозволяє виявити системні проблеми правового забезпечення та обґрунтувати напрями його вдосконалення.

Метою статті є дослідження сучасного стану законодавчого регулювання у сфері малого підприємництва в Україні, виявлення його проблемних аспектів та обґрунтування напрямів удосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку малого бізнесу з урахуванням умов воєнного стану, післявоєнного відновлення та євроінтеграційних процесів.

Стан дослідження. Питання правового регулювання малого підприємництва та державної політики у цій сфері досліджували Д.В. Задихайло, О.М. Вінник, В. Андреев, І. Похиленко та інші вчені, які сформуливали теоретичні засади господарсько-правового регулювання. Водночас в умовах воєнного стану та скасування Господарського кодексу України питання забезпечення системності законодавчого регулювання малого підприємництва і формування комплексного механізму його підтримки залишаються недостатньо дослідженими.

Виклад основного матеріалу. Законодавче регулювання сфери малого підприємництва в Україні формується під впливом економічних, соціальних та інституційних чинників і має бага-

торівневий характер. Його основу становить система нормативно-правових актів, що визначають правовий статус суб'єктів господарювання, умови здійснення підприємницької діяльності, а також механізми державної підтримки та стимулювання розвитку малого бізнесу.

Базові засади правового регулювання підприємницької діяльності закріплені у Конституція України, яка гарантує право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, а також забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Розвиток цих положень здійснюється у галузевому законодавстві, передусім це був ГКУ, який визначав загальні засади здійснення господарської діяльності, правове становище суб'єктів господарювання та основні принципи державного регулювання економіки. Скасування ГКУ означає втрату кодифікованої основи регулювання господарських відносин, включаючи визначення статусу суб'єктів господарювання, принципів державної економічної політики та спеціальних правових режимів.

Насамперед це торкнулося положень, які визначали напрями державної політики у сфері підприємництва. У попередніх наукових напрацюваннях було запропоновано доповнити ст. 10 ГКУ положеннями про те, що окремою складовою структурно-галузевої політики держави є політика розвитку малого підприємництва [4, с. 3], оскільки саме мале підприємництво має стати макроб'єктом економічної політики держави, з урахуванням якого розробляються програми економічного розвитку та визначається стратегічний курс розвитку. Натомість склалася ситуація, за якої замість удосконалення положень ГКУ його було скасовано, а законодавче визначення стратегічних напрямів державної політики у сфері підприємництва фактично залишилося поза системним правовим регулюванням.

Важливу роль у формуванні нормативно-правового підґрунтя функціонування малого підприємництва відіграє Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», яким визначено основні напрями державної політики у цій сфері, принципи та форми підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва, а також інституційні механізми реалізації відповідної політики. Зазначений Закон закріплює загальні підходи до стимулювання розвитку підприємницької активності, проте його положення мають здебільшого рамковий характер і потребують подальшої конкретизації у підзаконних нормативно-правових актах та спеціальних програмах розвитку. Практична реалізація вказаних положень можлива лише за умови конкретизації у відповідних програмних документах [1, с.3].

У сучасній системі нормативно-програмного забезпечення розвитку малого підприємництва ключову роль відіграють Стратегія розвитку малого та середнього бізнесу до 2027 року та операційний план заходів на 2024–2027 роки [5], а також «Національна економічна стратегія 2030» [6]. Малий бізнес є ключовим елементом економіки України та важливим чинником її відновлення, що зумовлює підвищені вимоги до ефективності державної політики у цій сфері. Водночас, попри орієнтацію зазначених стратегічних документів на європейські підходи, їх реалізація ускладнюється недосконалістю нормативно-правового забезпечення. Встановлено наявність неузгодженостей між окремими законами у сфері державної підтримки, що знижує ефективність відповідних механізмів, а сама система, навіть з урахуванням часткової адаптації до *acquis* ЄС, залишається фрагментарною [7; с. 43]. У цих умовах відсутність кодифікованої господарсько-правової основи зумовлює переважно програмний характер реалізації відповідної політики та не забезпечує формування цілісного й стабільного законодавчого регулювання малого підприємництва.

Слід констатувати, що серед основних векторів розвитку малого бізнесу в державі визначено: розвиток екосистеми підтримки бізнесу; розширення доступу до фінансування; спрощення регуляторного середовища; сприяння доступу на нові ринки.

У науковій літературі підкреслюється необхідність посилення нормативно-правового забезпечення розвитку малого підприємництва як складової державної регуляторної політики. Ключовим напрямом є формування ефективної правової бази та впровадження узгоджених програм розвитку на засадах системності й відповідності між стратегічними документами та нормативно-правовими актами, що забезпечить стабільні умови діяльності малого бізнесу [1, с. 5].

Суттєве значення для регулювання діяльності суб'єктів малого підприємництва має також податкове законодавство, зокрема Податковий кодекс України, яким передбачено застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Запровадження єдиного податку стало одним із ключових інструментів стимулювання розвитку малого бізнесу, оскільки сприяло зменшенню податкового навантаження та спрощенню адміністративних процедур для суб'єктів підприємництва.

Разом з тим система законодавчого регулювання малого підприємництва залишається фрагментарною: відповідні норми розосереджені у численних актах, що ускладнює формування цілісної моделі правового регулювання. Крім того, вона орієнтована на універсальні підходи і недостатньо враховує специфіку функціонування малого бізнесу в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, що зумовлює необхідність її вдосконалення на засадах системного і диференційованого підходу.

Масова міграція, спричинена війною, виявила дисбаланси ринку праці та регіонального розвитку. За належної підтримки малий бізнес може сприяти інтеграції ВПО, зайнятості населення й відновленню економіки, що потребує дерегуляції, спеціальних режимів і фінансових програм.

Білик П. пропонує запровадити спеціалізований правовий режим підтримки підприємництва для внутрішньо переміщених осіб, реемігрантів та релокованих бізнесів за моделлю, подібною до режиму Дія.City. Такий режим має поєднувати податкові та регуляторні пільги з цифровими сервісами взаємодії з державою, що сприятиме розвитку самозайнятості та малого бізнесу як інструменту довгострокової соціально-економічної інтеграції та відновлення регіонів [8, с. 88-89].

Ефективним інструментом підвищення конкурентоспроможності малого бізнесу та розвитку територій може стати кластерна політика держави, оскільки вона сприяє кооперації підприємств, влади й науково-освітніх установ, оптимізує використання ресурсів і стимулює інноваційний розвиток. Інтеграція малих підприємств у кластерні структури створює сприятливе середовище для економічної стабільності регіонів, хоча потребує подальшого дослідження її впливу на менш розвинені території [9, с. 10].

В умовах воєнного стану частина малих підприємств виконує критично важливі функції: забезпечує базові потреби населення, підтримує локальні економіки та бере участь у відновленні інфраструктури. Однак чинне законодавство не передбачає спеціальних правових режимів для таких суб'єктів, що свідчить про неврахування їх підвищеної публічної значущості.

Зміни до податкового та регуляторного законодавства мають переважно тимчасовий характер і спрямовані на зниження навантаження, однак не формують системної моделі розвитку малого бізнесу в умовах воєнних викликів. Водночас відсутність комплексного механізму підтримки та чітких критеріїв правосуб'єктності обмежує його потенціал у відновленні постраждалих регіонів.

У зв'язку з цим актуалізується необхідність формування більш диференційованого підходу до законодавчого регулювання діяльності суб'єктів малого підприємництва. Зокрема, перспективним напрямом удосконалення правового регулювання може стати запровадження спеціального господарсько-правового режиму для суб'єктів малого підприємництва, які здійснюють діяльність на прифронтових і деокупованих територіях та виконують відновлювальні або соціально значущі функції. Такий підхід дозволив би поєднати інтереси держави щодо відновлення постраждалих регіонів із потребами суб'єктів малого бізнесу у стабільних та сприятливих умовах здійснення господарської діяльності.

В умовах відсутності кодифікованого господарського акта особливого значення набувають критерії віднесення до малого підприємництва, які нині визначаються за показниками чисельності працівників, доходу та активів. Законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення суб'єктів підприємництва» [10] пропонує узгодити їх із стандартами ЄС (до 49 працівників, до 10 млн євро доходу та активів), передбачає сумування показників пов'язаних компаній для запобігання зловживанням, а також обмежує статус для підприємств із державною часткою понад 25%.

Таким чином, запропоновані зміни спрямовані на модернізацію правового регулювання малого бізнесу, підвищення прозорості та узгодженості критеріїв з міжнародними стандартами, а також на розширення доступу українських підприємств до європейських програм підтримки, що є важливим фактором інтеграції в єдиний економічний простір ЄС.

Однак, проблема полягає у нестабільності критеріїв та відсутності чіткого зв'язку між набуттям статусу малого підприємства і правовими наслідками такого статусу. Фактично критерії використовуються переважно для статистичних або податкових цілей, а не як елемент спеціальної господарської правосуб'єктності. Науково обґрунтованим видається підхід, за яким критерії малого підприємництва повинні бути інтегровані до єдиного законодавчого акту та пов'язані з конкретними правовими наслідками: можливістю застосування спеціальних режимів, спрощених процедур, державних гарантій стабільності правового статусу.

Закон України № 3219-ІХ [11] унормував функціонування спрощеної системи оподаткування в умовах воєнного стану, скасувавши ставку 2 % для платників ІІІ групи, уточнивши умови для І–ІІ груп і передбачивши винятки для суб'єктів із податковою адресою на територіях бойових дій або окупації, а також перехідний період для окремих платників. Це підтверджує ключову роль фіскальних інструментів у підтримці малого бізнесу.

Водночас державна політика не обмежується податковими механізмами. Зокрема, впроваджено програму енергонезалежності [12], що передбачає одноразову допомогу та пільгове кредитування для придбання енергообладнання, а також програму «Власна справа» [13], спрямовану на оперативну фінансову підтримку підприємців. Зазначені інструменти мають різну функціональну спрямованість: перша орієнтована на довгострокову інвестиційну підтримку, тоді як друга - на покриття поточних потреб бізнесу.

Отже, поряд із базовою спрощеною системою оподаткування формуються додаткові механізми підтримки малого підприємництва, зокрема фінансові, грантові та енергетичні. Водночас фіскальний інструментарій не може розглядатися як єдиний або достатній засіб стимулювання розвитку малого бізнесу, що свідчить про необхідність формування комплексного підходу до його правового забезпечення.

Таким чином, сучасна модель регулювання має переважно програмно-фіскальний характер і потребує концептуалізації на рівні закону.

Окремої уваги потребує питання долі конструкції «сімейного підприємства». За відсутності господарсько-кодифікованої моделі ця форма фактично трансформується у статус фізичної особи-підприємця або юридичної особи приватного права, що свідчить про звуження спеціалізованого регулювання сімейного бізнесу та відсутність окремого правового режиму.

Висновки. Скасування ГКУ зумовило втрату кодифікованої основи господарсько-правового регулювання малого підприємництва та спричинило фрагментацію нормативної бази. Сучасна модель підтримки малого бізнесу зосереджена переважно у податковій площині та програмних інструментах, що не формують стабільного спеціального правового режиму.

У зв'язку з цим, обґрунтовується необхідність прийняття комплексного законодавчого акта, який поєднає статусні та регуляторні елементи правового забезпечення малого підприємництва, визначить чіткі критерії та правові наслідки набуття статусу малого бізнесу, а також інституціоналізує систему державної підтримки.

Формування такої моделі є необхідною умовою переходу від фрагментарного нормативного регулювання до системної та інноваційно орієнтованої господарсько-правової політики держави.

З урахуванням викладеного доцільним є прийняття комплексного законодавчого акта про мале підприємництво. Такий акт повинен: закріпити єдині критерії віднесення до малого бізнесу та визначити правові наслідки набуття цього статусу; визначити модель спеціальної господарської правосуб'єктності, зокрема можливість запровадження територіально або функціонально диференційованих режимів; інституціоналізувати систему державної підтримки, включаючи нефіскальні механізми стимулювання; забезпечити стабільність правового середовища та узгодженість із євроінтеграційними стандартами.

У цьому контексті пропонується поділити законодавчу модель на дві категорії: 1) перша – статусна (організаційно-правові форми, критерії, правосуб'єктність); 2) друга – регуляторна (державне стимулювання, спеціальні режими, гарантії стабільності).

Такий підхід дозволить перейти від фрагментарного до системного регулювання малого підприємництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Трегубов, О., Ключковська, В., Ключковський, О. Державне регулювання розвитку малого бізнесу. *Економіка та суспільство*, (43). 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-62>.
2. Задахайло Д.В. Державне макроекономічне регулювання: питання систематизації правового забезпечення. *Юрист України*. Вип.2 2014. С. 25-32 URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/uy_2014_2_6.pdf.
3. Задахайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави: монографія. Харків. Юрайт. 2012. 456.

4. Омаров А.М. Господарсько-правове забезпечення малого підприємництва в Україні в сучасних умовах. Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. Харків, 2020. 21 с.
5. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.08.2024. №821-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-vidnovlennia-staloho-rozvytku-ta-tsyfrovoi-transformatsii-maloho-i-s821300824>.
6. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 3.03.2021 №179 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п#Text>.
7. Громенко, Ю.О., & Горбаньов, І.М. (2025). Правове забезпечення державної підтримки суб'єктів малого підприємництва в Україні та ЄС. *Правовий часопис Донбасу*, (1), 40–46. URL: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-90-40-46> <http://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/310/287>.
8. Білик П. Розвиток малого підприємництва як інструмент регулювання міграційних процесів у повоєнний період. *Економіка відновлення та інклюзивний розвиток територій: збірник тез доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції* (Луцьк, 15 червня 2025 р.). / Заг. ред.: Павліха Н.В.; упорядк. Цимбалюк І.О. Луцьк: ФОП Косенко А.О., 2025. 92 с. С. 85-90. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/28502/1/85-90.pdf>.
9. Binnatov, O. (2025). The stat for the development of small business clusters. *Philosophy and Governance*, (9)(13). URL: <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.9.12> <https://www.euscience.com/index.php/fag/article/view/411>.
10. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо визначення суб'єктів підприємництва №15001 від 04.02.2026р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69568>.
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Закон України № 3219 ІХ від 30.06.2023р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3219-20>.
12. До 15 000 грн одноразової допомоги та кредити під 0% на генератори: Уряд запускає нові інструменти підтримки малого бізнесу. Заголовок з екрану. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/do-15-000-hrn-odnorazovoi-dopomohy-ta-kredyty-pid-0-na-heneratory-uriad-zapускаie-novi-instrumenty-pidtrymky-maloho-biznesu>.
13. Енергозалежність малого бізнесу: Уряд запускає програму підтримки ФОП до 15 тис. грн. Заголовок з екрану. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/2843da91-8b05-47d1-96be-0cd27d8a5c65?lang=uk-UA&title=EnergonezalezhnistMalogoBiznesu-UriadZapuskaProgramuPidtrimkiFopDo15-Tis-Grn>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 01.04.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026
Дата публікації: 10.05.2026

© Омаров А.М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0